

مجله پژوهش و برنامه‌ریزی روستایی، سال ۳، شماره ۷، پاییز ۱۳۹۳

شاپای الکترونیکی: ۲۳۸۳-۲۴۹۵

شاپای چاپی: ۲۳۲۲-۲۵۱۴

<http://jrrp.um.ac.ir>

فرا تحلیلی بر مطالعات گردشگری روستایی در ایران: پژوهشی در چارچوب روش شناسی کیو^۱

ناصر بیات^۱ - سیدعلی بدری^{۲*} - محمدرضا رضوانی^۳ - حسنعلی فرجی سبکیار^۴

۱- دانشجوی دکتری جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی، دانشگاه تهران، تهران، ایران

۲- دانشیار جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی و عضو قطب علمی برنامه‌ریزی روستایی، دانشگاه تهران، تهران، ایران

۳- استاد جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی و عضو قطب علمی برنامه‌ریزی روستایی، دانشگاه تهران، تهران، ایران

۴- دانشیار جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی و عضو قطب علمی برنامه‌ریزی روستایی، دانشگاه تهران، تهران، ایران

تاریخ دریافت: ۱۳۹۲/۱۱/۰۲ | صص ۸۵-۹۹ | تاریخ تصویب: ۱۳۹۳/۰۱/۲۱

چکیده

هدف: در این پژوهش تلاش می‌شود تا شناخت جامعی از مجموعه راهکارها و راهبردهای برنامه‌ریزی و مدیریت توسعه گردشگری روستایی در ایران، به‌دست آورده شود. سپس، با بهره‌گیری از مشارکت متخصصان، دیدگاه‌های مختلف در این زمینه شناسایی و دسته‌بندی شود و گامی فراتر از مجموعه تحلیل‌های ارائه‌شده برداشته شود.

روش: در چند دهه گذشته، گردشگری روستایی به‌عنوان یکی از برجسته‌ترین بخش‌های فعالیتی برای متنوع‌سازی و بازساخت مطلوب اقتصاد روستایی مورد توجه اندیشمندان و برنامه‌ریزان توسعه قرار گرفت. این موضوع از آغاز دهه ۱۳۸۰ هجری شمسی، به تدریج وارد ادبیات علمی-دانشگاهی کشور به‌ویژه رشته جغرافیا شده است؛ اما در سطوح اجرایی توسعه روستایی به‌عنوان راهبردی برای توسعه اقتصاد نواحی روستایی، هنوز مورد توجه قرار نگرفته است. این پژوهش با بهره‌گیری از روش شناسی کیو، نخست برپایه نتایج پژوهش‌های گردشگری روستایی در ایران و تجزیه و تحلیل فضای گفتمانی موجود، شناخت جامعی از مجموعه راهکارها و راهبردهای برنامه‌ریزی و مدیریت توسعه گردشگری روستایی در ایران به‌دست داده است.

یافته‌ها: یافته‌های پژوهش برپایه تحلیل عملی کیو بیانگر سه دیدگاه در زمینه برنامه‌ریزی و مدیریت توسعه گردشگری روستایی در ایران است. دیدگاه نخست، دارای ویژگی‌های «نهادگرا، جامع‌نگر، یکپارچه‌نگر، مشارکت‌گرا، و جامعه‌محور» است و تأکید زیادی بر برنامه‌ریزی توسعه گردشگری روستایی دارد. دیدگاه دوم، «محیط‌زیست‌نگر-حفاظت‌گرا، و یکپارچه‌نگر» است و بیشتر بر مدیریت توسعه گردشگری روستایی در ابعاد مختلف تأکید دارد و دیدگاه سوم، دارای ویژگی‌های «مشارکت‌گرا، حمایت‌گر-تسهیل‌گر، و حفاظت‌گرا» است که بر برنامه‌ریزی کاربری زمین تأکید دارد و در زمینه مدیریت توسعه گردشگری، حفاظت از اراضی روستایی در برابر تغییرات غیراصولی را در دستور کار خود قرار می‌دهد.

محدودیت‌ها/راهبردها: جلب مشارکت واقعی متخصصان برای مشارکت در روش شناسی کیو زمان‌بر و دشوار است.

اصالت و ارزش: پس از گذشت یک دهه از سابقه مطالعات گردشگری روستایی در ایران، این پژوهش به کشف الگوهای تفکر در زمینه گردشگری روستایی کمک می‌کند و انتظار می‌رود که شرایط لازم برای نگرستن به همه ابعاد اقتصادی، اجتماعی-فرهنگی و محیطی (طبیعی، انسان‌ساخت) توسعه گردشگری روستایی از زاویه‌های دید گوناگون فراهم گردد تا به این وسیله بستر مناسب برای پرداختن به توسعه گردشگری روستایی یکپارچه در راستای توسعه پایدار روستایی پدید آید.

کلیدواژه‌ها: گردشگری روستایی، فرا تحلیل، مطالعات گردشگری، روش شناسی کیو.

^۱ این مقاله برگرفته از رساله دکتری ناصر بیات در رشته جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی است که با عنوان «ارائه الگوی مناسب مدیریت اثرات گردشگری در نواحی روستایی مورد مطالعه: روستاهای حوضه آبریز رودخانه کلان شهرستان ملایر» به راهنمایی دکتر سیدعلی بدری و مشاوره آقایان دکتر محمدرضا رضوانی و حسنعلی فرجی سبکیار، در دانشکده جغرافیای دانشگاه تهران در حال انجام است.

* نویسنده مسئول Email: sabadri@ut.ac.ir

۱. مقدمه

۱.۱. طرح مسئله

طی چند دهه گذشته، از یک سو به دلیل رشد و توسعه گردشگری در فضاهای گوناگون جغرافیایی و از جمله نواحی روستایی، و از سوی دیگر، در پی ضعف ساختار اقتصادی بسیاری از سکونتگاه‌های روستایی (اغلب مبتنی بر بخش کشاورزی) در پاسخ‌گویی به نیازهای زیستی جمعیت روستایی، به‌ویژه در زمینه‌های شغلی و درآمدزایی، گردشگری روستایی به‌عنوان یکی از برجسته‌ترین بخش‌های فعالیتی برای متنوع‌سازی و بازساخت مطلوب اقتصاد روستایی مورد توجه اندیشمندان و برنامه‌ریزان توسعه قرار گرفته است (شارپلی^۱، ۲۰۰۴، ص. ۲۲۳). با این‌همه، تجربه‌های گوناگون جهانی نشان می‌دهند که ضعف در برنامه‌ریزی و مدیریت توسعه گردشگری روستایی، اثربخشی مطلوب آن را با چالش روبه‌رو می‌سازد و حتی ناپایداری ایجاد می‌کند. برپایه بررسی‌های انجام‌شده، در ایران، گردشگری روستایی به‌طور فزاینده از اوایل دهه ۱۳۸۰ هجری شمسی، مورد توجه پژوهشگران قرار گرفته است (بیات، بدری، رضوانی، و فرجی‌سبکبار، ۱۳۹۲، ص. ۱۰۹)؛ هرچند تاکنون در بخش اجرایی کشور، این موضوع در چارچوب برنامه‌های کلان توسعه ملی به‌عنوان پدیده‌ای که می‌تواند با توجه به ویژگی‌های متنوع سکونتگاه‌های روستایی کشور در چارچوب اشکال و الگوهای گوناگون توسعه یابد و در چارچوب فرایند کلی توسعه روستایی به متنوع‌سازی فعالیت‌ها و توسعه اقتصادی روستاها کمک کند، مورد توجه قرار نگرفته است (رضوانی و بیات، ۱۳۹۳، ص. ۱۵). در این پژوهش سعی شده است تا با بهره‌گیری از روش‌شناسی کیو، نخست برپایه نتایج پژوهش‌های گردشگری روستایی در ایران و تجزیه و تحلیل فضای گفتمانی موجود، شناخت جامعی از مجموعه راهکارها و راهبردهای برنامه‌ریزی و مدیریت توسعه گردشگری در ایران به‌دست آید. سپس، با بهره‌گیری از مشارکت متخصصان، دیدگاه‌های مختلف در این زمینه شناسایی و دسته‌بندی شود و به این صورت، گامی فراتر از مجموعه تحلیل‌های ارائه‌شده برداشته شود. از این رهگذر انتظار می‌رود که شرایط لازم برای نگرستن به همه ابعاد اقتصادی، اجتماعی-فرهنگی و محیطی (طبیعی، انسان‌ساخت) توسعه گردشگری روستایی، از زاویه‌های دید گوناگون فراهم گردد و به این ترتیب بستر مناسبی برای

پرداختن به توسعه گردشگری روستایی یکپارچه، در راستای توسعه پایدار روستایی پدید آید.

۲. روش‌شناسی تحقیق

در چارچوب اصول روش‌شناسی کیو، مراحل انجام پژوهش به شرح زیر است:

۲.۱. مطالعه و گردآوری فضای گفتمان

این پژوهش در ادامه اثری پژوهشی با عنوان «مطالعات گردشگری روستایی در ایران: ارائه تحلیلی اسنادی از مقالات انتشار یافته فارسی» است که توسط نویسندگان پژوهش حاضر انجام شده است؛ بر این اساس، جامعه آماری پژوهش شامل همه مقالات علمی-پژوهشی با موضوع گردشگری روستایی است که در نشریات علمی-پژوهشی داخل کشور به چاپ رسیده‌اند و اعتبار علمی این نشریات، مورد تأیید وزارت علوم تحقیقات و فناوری کشور است. قلمرو زمانی پژوهش از آغاز ورود مطالعات گردشگری روستایی به ادبیات مطالعات علمی کشور، تا پایان تیرماه ۱۳۹۲ هجری شمسی است. نخست، از طریق مطالعه کتابخانه‌ای در زمینه مجلات علمی-پژوهشی مرتبط با موضوع گردشگری روستایی و جست‌وجو در پایگاه‌های اطلاعات علمی کشور، فهرست جامعی از پژوهش‌های گردشگری تهیه شد و مجموعه مقالات حوزه گردشگری روستایی تفکیک گردید (گردآوری فضای گفتمان). سپس، با مطالعه تک‌تک آثار پژوهشی گردآوری‌شده، راهکارها و راه‌حل‌های ارائه‌شده برپایه یافته‌های حاصل (برای غلبه بر مسائل مطرح‌شده در تحقیق) استخراج گردیدند.

۲.۲. انتخاب یک نمونه معرف از فضای گفتمان

در روش کیو، یک نمونه کیوی قابل اعتماد بایستی همه ابعاد فضای گفتمان را پوشش دهد (الینگسن، استرکسن، و استفنز^۲، ۲۰۱۰، ص. ۳۹۸). در این راستا، از مجموع راهکارها، راه‌حل‌ها و پیشنهادها علمی گردآوری‌شده، مواردی که در بردارنده مفهوم یکسانی بودند، ذیل یک مقوله کلی خلاصه شدند، تا از این راه با حذف موارد یکسان یا تکراری، امکان خلاصه‌سازی داده‌ها ذیل مقوله‌های اصلی فراهم شود. با توجه به اینکه در تقسیم‌بندی کلی، نمونه کیو به دو دسته با ساختار و بی‌ساختار تقسیم می‌شود (خوشگویان‌فرد، ۱۳۸۶، ص. ۳۲)، در اینجا برای پرهیز از سوگیری یا جهت‌دهی به مسیر پژوهش، از نمونه کیوی بی-ساختار استفاده شد. در پایان این مرحله برای آماده‌سازی نمونه کیو برای مرتب‌سازی، پس از ویرایش تک‌تک مقوله‌های اصلی، هر کدام به‌عنوان یکی از گزاره‌های نمونه کیو بر روی کارتهایی با

۳. مبانی نظری تحقیق

یکی از چالش‌های نظری پژوهش‌های گردشگری در ارتباط با نواحی روستایی، موضوع تعریف «گردشگری روستایی» است که این امر به دلیل وجود برداشت‌های گوناگون از مفاهیم مرتبط در این باره است. در کشورها و مناطق مختلف جهان، تعاریف مختلف از روستا و زندگی روستایی، از برجسته‌ترین مسائل چالش‌زا و بحث‌برانگیز در این زمینه، شناخته می‌شود. برخی برای غلبه بر این مسئله، گردشگری روستایی را شامل همه اشکال گردشگری توصیف کرده‌اند که در نواحی غیرشهری یا به عبارت دیگر، در حومه‌ها روی می‌دهد (رابرتز و هال^۶، ۲۰۰۳، ص. ۵۶). در این باره، نایجل کاری^۷ (۲۰۰۵، ص. ۱۴) اصطلاح «اوقات فراغت روستایی» را به کار می‌برد و آن را به هفت مقوله دسته‌بندی می‌کند؛ به طوری که گردشگری روستایی تنها یکی از این مقوله‌های هفت‌گانه به شمار می‌آید. وی تأکید می‌کند که صورت‌های گوناگون گذران اوقات فراغت در نواحی روستایی، هنگامی مفهوم گردشگری می‌یابند که با اقتصاد و کسب‌وکار روستایی پیوند یابند و به نوعی، برای روستاییان منافع اقتصادی به بار آورند.

مقاله برنارد لان^۸ (۱۹۹۴) با عنوان «گردشگری روستایی چیست؟»، شاید مهم‌ترین اثر پژوهشی‌ای شناخته می‌شود که همواره در تعریف گردشگری روستایی مورد توجه پژوهشگران بوده است (هال و پیچ^۹، ۲۰۰۶، صص. ۲۸۵-۲۸۳؛ شارپلی و رابرتز، ۲۰۰۴، ص. ۱۱۹). وی با بررسی تحولات تاریخی گردشگری روستایی نتیجه می‌گیرد که شکل‌های گوناگون گردشگری، زمانی در چارچوب مفهوم «گردشگری روستایی» جای می‌گیرند که در سطح نواحی روستایی واقع گردند، بیانگر ویژگی‌های کارکردی نواحی روستایی باشند، در مقیاس‌های مکانی و سکونتگاهی نواحی روستایی روی دهند، با مردم و کسب‌وکارهای روستایی پیوند یابند و بر ویژگی‌های گوناگون نواحی روستایی از قبیل ویژگی‌های محیط، تاریخ، فرهنگ، اجتماع، اقتصاد، و موقعیت مکانی آن‌ها دلالت داشته باشد (لان، ۱۹۹۴).

۳.۱. رشد و توسعه گردشگری روستایی

گردشگری در مفهوم امروزی آن، دارای ویژگی‌هایی است که ریشه در تاریخ تحولات جدید و به ویژه تحولات بعد از انقلاب صنعتی دارد (لو، هال، و تیمودی^{۱۰}، ۲۰۰۸، صص. ۶۷-۶۶). در واقع، از دیدگاه جغرافیایی، طی تحولات پدیدآمده در ساختار سیاسی، اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی جوامع، شرایط نوینی بر

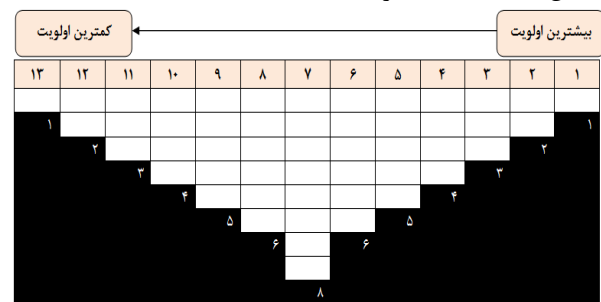
ظاهر یکسان درج گردیدند (کارت کیو) و سپس، برای هر کارت به طور تصادفی یک شناسه یا کد تعیین شد.

۳.۲. انتخاب مشارکت‌کنندگان

به طور معمول، در روش کیو، مشارکت‌کنندگان به روش نمونه‌گیری هدفمند از میان اهالی فضای گفتمان انتخاب می‌شوند و به این صورت همه عوامل یا دیدگاه‌های موجود در نمونه کیو لحاظ می‌گردند (رایت^۲، ۲۰۱۳، صص. ۱۵۵-۱۵۴). در این پژوهش، با در نظر گرفتن ابعاد گوناگون مطالعات گردشگری روستایی، مشارکت‌کنندگان از میان پژوهشگرانی که در این زمینه از سابقه پژوهشی برخوردار بودند، برای مشارکت در مرتب‌سازی کارت‌های کیو بر روی نمودار کیو، برگزیده شدند.

۳.۲.۴. طراحی نمودار کیو، مرتب‌سازی و تحلیل عاملی کیو

در بیشتر پژوهش‌هایی که با روش کیو انجام می‌شود، نمودار کیو به شکل توزیع نرمال بر روی صفحه‌ای طراحی می‌گردد. این شکل مانند طیف لیکرت چند طیف را در برمی‌گیرد؛ به طوری که مشارکت‌کنندگان بر اساس ادراکات و دیدگاه خود، کارت‌های کیو را به ترتیب اهمیت یا میزان موافقت یا مخالفت، بر روی نمودار مرتب می‌کنند (اکسل، گراف، و بروور^۴، ۲۰۰۷، ص. ۳۵۵). در این پژوهش، با توجه به ماهیت و تعداد عوامل یا عبارات کیو، یک نمودار مدرج سیزده طیفی طراحی گردید (شکل ۱). برای تحلیل آماری داده‌های حاصل از مرتب‌سازی‌ها، از روش تحلیل عاملی کیو استفاده شد که یک روش چندمتغیره است. از نظر شیوه اجرا، تحلیل عاملی کیو تفاوت چندانی با تحلیل عاملی معمولی ندارد؛ اما تفاوت بنیادین در اینجا است که در تحلیل عاملی کیو، به جای همبستگی میان متغیرها، همبستگی میان افراد مشارکت‌کننده سنجیده می‌شود و افراد بر اساس نوع نگرششان دسته‌بندی می‌گردند (دوانکمان^۵، ۲۰۱۰، صص. ۲۸۷-۲۸۶). در این پژوهش نیز عوامل (دیدگاه‌ها) شناسایی شده بر اساس ماتریس عاملی چرخش یافته و بالاترین امتیازهای عاملی محاسبه شده، با روش تحلیل مقایسه‌ای تفسیر شدند.

شکل ۱- نمودار کیو

مأخذ: یافته‌های پژوهش، ۱۳۹۲

چهارم مردم بریتانیا حداقل یک بار در سال به قصد گذران اوقات فراغت و گردش، به حومه‌های روستایی مسافرت کرده‌اند (کمیسون حومه^{۱۲}، ۱۹۹۵). رشد اهمیت گردشگری روستایی از نیمه دوم سده بیستم، در بسیاری از کشورهای جهان و از جمله کشورهای در حال توسعه تا جایی بوده است که در دو دهه اخیر، گردشگری روستایی به‌عنوان یک راهبرد توانمند برای توسعه اقتصاد روستایی مورد توجه اندیشمندان و برنامه‌ریزان قرار گرفته است (وودز^{۱۳}، ۲۰۱۱، ص. ۹۴). طی دو دهه اخیر، کشورهای پرجمعیت هند و چین از نمونه‌های بارز در به‌کارگیری گردشگری روستایی به‌عنوان یکی از برجسته‌ترین راهبردهای اقتصادی توسعه روستایی در سطح ملی به‌شمار می‌آیند. در کشور هند، وزارت گردشگری عهده‌دار توسعه گردشگری روستایی است و در این راستا، طرح‌های ملی گردشگری روستایی را در قالب برنامه‌های کوچک‌مقیاس و جامعه‌محور اجرا می‌کند (فارل و روسل^{۱۴}، ۲۰۱۱، ص. ۱۰۸). همچنین، از اواخر دهه ۱۹۹۰، توسعه گردشگری روستایی با هدف غلبه بر مشکلات اقتصاد روستایی، به‌طور گسترده مورد توجه دولت چین قرار گرفته است (سو^{۱۵}، ۲۰۱۱، ص. ۱۴۳۸).

۲.۳. مدیریت توسعه گردشگری روستایی

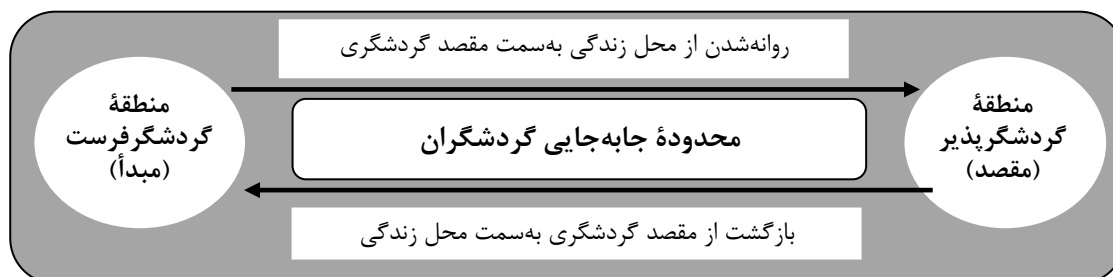
تجربه چند دهه گذشته نشان می‌دهد که توسعه گردشگری در فضاهای جغرافیایی و از جمله نواحی روستایی، علاوه بر پیامدهای مثبت، با پیامدهای منفی گوناگونی در ابعاد اقتصادی، اجتماعی-فرهنگی و محیطی همراه بوده است. در ادبیات مطالعات گردشگری، علل اغلب اثرات نامطلوب گردشگری با دلایلی چون برنامه‌ریزی و مدیریت ضعیف گردشگری (بریندنهام^{۱۶}، ۲۰۰۹، ص. ۳۸۲)، توسعه کنترل‌نشده گردشگری (بایرد، بوسلی، و درانبرگر^{۱۷}، ۲۰۰۹، ص. ۶۹۳)، توسعه برنامه‌ریزی‌نشده گردشگری و توسعه مدیریت نشده گردشگری (مولر^{۱۸}، ۲۰۰۶، ص. ۲۱۵؛ ایگلز و مک‌کول^{۱۹}، ۲۰۰۲، ص. ۷۲) توصیف می‌شود. در این باره، استفن ویلیامز^{۲۰} (۱۶۲، ص. ۲۰۰۹) از پیشگامان مطالعات جغرافیای گردشگری بیان می‌دارد: «هم‌اکنون تجربه‌های بسیاری از سراسر جهان وجود دارد که نشان می‌دهند مقصدهای گردشگری برنامه‌ریزی نشده، بیشتر با پیامدهای منفی در ابعاد گوناگون و سطح پایینی از میزان رضایتمندی گردشگران روبه‌رو هستند؛ این در حالی است که در بیشتر موارد، کاربست برنامه‌ریزی مناسب و مدیریت مطلوب می‌تواند به پیشرفت و بهبود فرایند توسعه گردشگری در همه ابعاد کمک کند و موجب تأمین منافع جامعه میزبان و مهمان گردد». همچنین، پیترو ماسون^{۲۱} (۲۰۰۳، ص. ۷۵) در کتاب اثرات گردشگری، برنامه‌ریزی و

فضای جغرافیایی در سطوح مختلف، از مقیاس جهانی تا محلی حاکم شد. در بستر این شرایط، این ابعاد همگی به دگرگونی در ابعاد سبک زندگی انسان‌ها منجر شدند که عبارت‌اند از: توسعه مبتنی بر فناوری، دگرگونی ساختار اقتصاد، رشد و توسعه اشتغال در بخش صنعت و خدمات و کاهش سهم بخش کشاورزی از اقتصاد جوامع، افزایش سطح آموزش و تخصصی شدن نیروی کار، افزایش جمعیت و رشد شهرنشینی، کاهش نسبت جمعیت روستایی در مقایسه با جمعیت شهری، رشد نهادها و قوانین مدنی، دموکراتیک شدن ساختار بسیاری از جوامع به شکل‌ها و درجات مختلف که از مهم‌ترین دستاورد آن آزادی و حقوق شهروندی است، تصویب قوانین کار، دگرگونی در انواع زیرساخت‌ها و امکانات رفاهی، توسعه امکانات حمل‌ونقل و ماشینی شدن آن، ورود انواع رسانه‌های جمعی به زندگی مردم، پدید آمدن فناوری‌های اطلاعاتی و ارتباطی و رشد و توسعه روزافزون آن‌ها و مهم‌تر از همه، افزایش درآمد و اوقات فراغت مردم و غیره. از مهم‌ترین ابعاد یادشده، تغییر در شیوه گذران اوقات فراغت و تفریح و سرگرمی، به‌ویژه در جوامع شهرنشین است. در بستر این شرایط، افزایش درآمد و زمان اوقات فراغت به‌عنوان دو محرک اصلی گردشگری، زمینه مناسبی را برای جابه‌جایی و مسافرت مردم به مکان‌هایی بیرون از محل کار و سکونت دائمی فراهم کردند (پیچ و کانل^{۱۱}، ۲۰۰۹، ص. ۴)؛ بر این پایه، الگوهای گوناگونی از مسافرت و جابه‌جایی انسان در قلمرو فضای جغرافیایی شکل گرفت که یکی از بارزترین آن‌ها، سفر به حومه‌های روستایی پیرامون شهرها است که خود سبب شکل‌گیری شکل‌های گوناگون گردشگری روستایی شده است. شکل‌های مختلف گردشگری مبتنی بر طبیعت و اکوتوریسم، گردشگری خانه‌های دوم و گردشگری روزانه، از مهم‌ترین آن‌ها به‌شمار می‌آیند. باین‌همه، رشد گسترده و فزاینده گردشگری روستایی در میان همه طبقات اجتماعی به‌عنوان پدیده‌ای فراگیر، به‌ویژه در کشورهای توسعه‌یافته‌تر، از میانه قرن بیستم، به تدریج از سال‌های بعد از جنگ جهانی دوم شتاب یافت (هال و پیچ، ۲۰۰۶، ص. ۲۸۶)؛ تاجایی که امروزه یکی از برجسته‌ترین زمینه‌های توسعه بخش گردشگری شناخته می‌شود. در این چارچوب، ریچارد شارپلی از پیشگامان مطالعات گردشگری روستایی می‌گوید: «تاریخ گردشگری روستایی تا اوایل دهه ۱۹۶۰، بیانگر فعالیتی به نسبت کوچک‌مقیاس و منفعل است که چندان فراگیر و چشمگیر نبوده است؛ اما از این دهه است که گردشگری به‌عنوان پدیده‌ای فراگیر و تأثیرگذار نمایان می‌گردد؛ تاجایی که اکنون یکی از مهم‌ترین شکل‌های مطرح در بخش گردشگری شناخته می‌شود» (شارپلی، ۲۰۰۴، ص. ۳۷۴)؛ به‌طور مثال، براساس آمارهای رسمی، در دهه ۱۹۹۰، حدود سه-

مدیریت، می‌گوید: «همه تلاش‌هایی که در زمینه برنامه‌ریزی و مدیریت توسعه گردشگری صورت می‌گیرند، در چارچوب بهبودبخشی به اثرات گردشگری جای می‌گیرند». از جمله مهم‌ترین دستاوردهای نقد شیوه‌های برنامه‌ریزی و مدیریت توسعه گردشگری در دهه‌های گذشته، بسط رویکردهای جامعه‌محور بوده است؛ این رویکردها اهمیت بسزایی در اولویت‌بخشی به فقرا، به‌ویژه در نواحی روستایی کشورهای در حال توسعه دارند (عبدالرزاق و همکاران، ۲۰۱۳، ص. ۱۸۳۵). بر پایه رویکرد جامعه‌محور، اجتماع محلی نقش اصلی در برنامه‌ریزی و مدیریت توسعه گردشگری دارد و بیشترین سهم از منافع گردشگری را می‌برد (لئون^{۲۲}، ۲۰۰۷، ص. ۳۱۲).

جعفری (۱۹۹۰، ۲۰۰۱) با بررسی ادبیات دانشگاهی مدیریت توسعه گردشگری از نیمه سده بیستم به بعد، به ترتیب زمانی، چهار دیدگاه متفاوت در این زمینه را معرفی می‌کند که همواره مورد توجه پژوهشگران بوده است: ۱. دیدگاه جانبدارانه (دهه ۱۹۵۰ تا اوایل دهه ۱۹۷۰)؛ ۲. دیدگاه محتاطانه (از اوایل دهه ۱۹۷۰ تا اوایل دهه ۱۹۸۰)؛ ۳. دیدگاه سازگاری (دهه ۱۹۸۰)؛ ۴. دیدگاه دانش‌بنیان یا دانایی‌محور (اواخر دهه ۱۹۸۰ به بعد). بر اساس رویکرد جانبدارانه، در دوره نخست، تمرکز اصلی بر منافع حاصل از بُعد اقتصادی گردشگری روستایی است؛ علاوه بر اینکه اثرات اجتماعی- فرهنگی نیز با دید خوشبینانه نگریسته می‌شوند و اثرات محیط‌زیستی در حاشیه قرار می‌گیرند. دیدگاه محتاطانه که در پی آشکار شدن اثرات منفی گردشگری در ابعاد مختلف و انتقادهای مطرح‌شده در این زمینه‌ها پدید آمد، هشدار داد که توسعه گردشگری بایستی به‌طور کنترل‌شده و با در نظر گرفتن همه اثرات مثبت و منفی آن در ابعاد گوناگون، انجام شود. «دیدگاه سازگاری» از برآیند مباحث میان دو گفتمان «حمایتی» و «احتیاطی»، طی دهه‌های ۱۹۵۰ تا ۱۹۸۰ شکل گرفت. ویور^{۲۳} (۲۰۱۲، ص. ۴۲-۳۸) معتقد است که این گفتمان، مفهوم «گردشگری جایگزین»^{۲۴} را وارد ادبیات مطالعات گردشگری کرد که از نخستین مفاهیم مطرح در پس‌زمینه ادبیات

گردشگری پایدار به‌شمار می‌آید. این مفهوم تأکید می‌کند در توسعه گردشگری بایستی شرایط حاکم بر جوامع محلی در ابعاد اقتصادی، اجتماعی- فرهنگی و محیط‌زیستی و ظرفیت‌های موجود در آن‌ها را در نظر گرفت و بر این اساس، توسعه اکوتوریسم و شکل‌هایی از گردشگری را در دستور کار قرار داد که بیشترین اثرات مثبت و کمترین اثرات منفی را ایجاد می‌کنند. سرانجام، گفتمان دانایی‌محور که از آغاز دهه ۱۹۹۰ تا اکنون، در تداوم و تکمیل گفتمان سازگاری و در چارچوب پارادایم توسعه پایدار جریان یافته است، می‌گوید که فارغ از هرگونه پیش‌فرض و تعصب نظری، دانش علمی چندرشته‌ای، رویکرد یکپارچه و نگرش سیستمی بایستی مبنای مدیریت توسعه گردشگری واقع گردد (جعفری، ۲۰۰۵). برامول^{۲۵} و لان (۲۰۰۰) از جمله کسانی هستند که بر ضرورت وجود یکپارچگی میان گردشگری روستایی و دیگر بخش‌های اقتصادی، و استفاده از منابع گوناگون توسط صاحبان نفع مختلف، تأکید داشته‌اند. بر اساس پژوهش گسترده آلپور^{۲۶} و جنکینز^{۲۷} (۲۰۰۳)، مهم‌ترین منافع ترویج رویکرد یکپارچه در گردشگری روستایی، شامل این موارد است: بهره‌برداری پایدار از منابع، توانمندسازی مردم محلی، تقویت جایگاه گردشگری به‌عنوان یک بخش مکمل اقتصادی، اولویت‌بخشی به مالکیت و بهره‌برداری از منابع محلی، شناخت مقیاس‌های بهینه در توسعه گردشگری و هماهنگی با زمینه‌های اجتماعی و شرایط جغرافیایی، توسعه شبکه روابط میان صاحبان نفع و نیز تقویت و تثبیت نظام‌های محلی (کاولی^{۲۸}، ۲۰۰۹، ص. ۹۱-۹۰). با توجه به ماهیت بین‌رشته‌ای گردشگری، نگرش سیستمی با غلبه بر نگرش تک‌بعدی، از دیدگاه‌های متنوع در علوم مختلف به‌ویژه در حوزه علوم اجتماعی بهره می‌گیرد و به شناخت همه عناصر و عوامل تأثیرگذار و تأثیرپذیر از گردشگری و درک پیوندهای درونی میان اجزای نظام گردشگری (شکل ۲) کمک می‌کند (پیچ و کانل، ۲۰۰۹، ص. ۱۰-۹):

شکل ۲- نظام گردشگری

مآخذ: لیپر^{۲۹}، ۱۹۹۰؛ پیچ و کانل، ۲۰۰۹

۴. یافته‌های تحقیق

۱.۱. یافته‌های اسنادی: مطالعه فضای گفتمان

مجموع بررسی‌های به‌عمل‌آمده در نشریات علمی-پژوهشی کشور در دهه‌های اخیر، به‌ویژه در حوزه‌های علوم انسانی و اجتماعی، علوم کشاورزی و علوم محیط‌زیست و منابع طبیعی که با موضوع گردشگری روستایی در ارتباط هستند، چنین برمی‌آید که سرآغاز مطالعات گردشگری روستایی در ایران، به سال ۱۳۸۱ و چاپ مقاله افتخاری و قادری با عنوان «نقش گردشگری روستایی در توسعه روستایی» در «فصلنامه مدرس علوم انسانی» بازمی‌گردد. از آن زمان تا پایان ۴ ماه نخست سال ۱۳۹۲، درباره موضوع گردشگری روستایی، در مجموع، ۱۳۶ مقاله در ۴۲ مجله علمی-پژوهشی شناسایی شد (جدول ۱)؛ براین اساس، پس از مطالعه تک‌تک پژوهش‌های یادشده، در کل، تعداد ۵۴۵ مقوله یا گزاره با عناوین راهکار و راه‌حل، و پیشنهاد پژوهش شناسایی و استخراج گردید. در گام دیگر، پس از حذف مقوله‌های تکراری و تلفیق مقوله‌هایی که دارای مفهوم یکسانی بودند، تعداد ۵۰ گزاره اصلی شناسایی شد (جدول ۲). پس از بازبینی و ویرایش، مجموع این گزاره‌ها به‌عنوان نمونه کیو به کار رفت و در مرحله بعد، برای ایجاد دسته کیو و انجام مرتب‌سازی، هریک بر روی یک کارت (کارت کیو) درج گردید. گفتنی است که در سراسر فرایند تحقیق، شناسه درج‌شده بر روی هر کارت مطابق جدول (۲) است.

۲.۴. ویژگی‌های مشارکت‌کنندگان

در گام بعدی، به روش نمونه‌گیری هدفمند، از افراد دارای سابقه پژوهش در زمینه گردشگری روستایی، تعداد ۳۲ نفر برای انجام مرحله مرتب‌سازی کیو مشارکت کردند. از این تعداد، ۷ نفر زن (۲۱/۸۷٪) و ۲۵ نفر مرد (۷۸/۱۲٪) هستند. تحصیلات ۴ نفر از کل مشارکت‌کنندگان، در سطح کارشناسی ارشد (۱۲/۵٪) و ۲۸ نفر (۸۷/۵٪) در سطح دکترای تخصصی است (جدول ۳):

جدول ۱- روند زمانی مطالعات گردشگری روستایی در ایران (۱۳۸۱-۱۳۹۲)

مأخذ: یافته‌های پژوهش، ۱۳۹۲

سال	تعداد مقالات علمی-پژوهشی
۱۳۸۱	۱
۱۳۸۲	۲
۱۳۸۳	۲
۱۳۸۴	۱
۱۳۸۵	۱
۱۳۸۶	۳
۱۳۸۷	۷
۱۳۸۸	۱۲
۱۳۸۹	۳۳
۱۳۹۰	۳۱
۱۳۹۱	۳۱
فروردین تا مرداد ۱۳۹۲	۱۲
جمع کل: ۱۳۶	

جدول ۲- خلاصه فضای گفتمان مطالعات گردشگری روستایی (دسته کیو)

مأخذ: یافته‌های پژوهش، ۱۳۹۲

شناسه	گزاره
۱	ارزیابی دوره‌های پیامدهای گردشگری در ابعاد اقتصادی، اجتماعی-فرهنگی و محیط‌زیستی
۲	ایجاد بانک‌های اطلاعاتی و پایگاه‌های تخصصی مجازی (اینترنتی) فعال در زمینه گردشگری روستایی با مشارکت جوامع محلی
۳	ایجاد تعاونی‌های خدمات گردشگری با مشارکت مردم محلی در نواحی روستایی گردشگرپذیر
۴	ایجاد دسترسی مناسب به پلیس، خدمات امدادی و فوریت‌های پزشکی در نواحی روستایی گردشگرپذیر
۵	ایجاد ساختار و تشکیلات مناسب برای مدیریت توسعه گردشگری روستایی در سطوح ملی، منطقه‌ای و محلی
۶	ایجاد سیستم نظارتی توانمند بر توسعه و فعالیت کسب‌وکارهای گردشگری روستایی
۷	ایجاد مکانیسمی برای توزیع عادلانه منافع حاصل از گردشگری میان مردم محلی، برای تشویق آن‌ها به مشارکت در برنامه‌ریزی توسعه گردشگری
۸	ایجاد نظام پژوهشی و جمع‌آوری داده‌های مناسب در زمینه گردشگری روستایی، از طریق پیوند نهادها و سازمان‌های اجرایی با دانشگاه‌ها و مراکز تحقیقاتی
۹	ایجاد نظام مالیاتی مناسب گردشگری روستایی، به‌ویژه در آن دسته از نواحی‌ای که رشد گردشگری سبب فشار بر محیط‌زیست و اجتماع محلی می‌شود
۱۰	آگاهی‌بخشی به جوامع روستایی درباره منافع توسعه گردشگری روستایی و پیامدهای مثبت و منفی آن

۱۱	آموزش افراد محلی برای راهنمایی تورهای روستایی و طبیعت گردی
۱۲	آموزش شیوه‌های بازاریابی و کارآفرینی در گردشگری روستایی و چگونگی میزبانی و پذیرایی از گردشگران در سطح جوامع محلی
۱۳	آموزش و ترویج روش‌های بهره‌گیری از قابلیت‌های بخش کشاورزی در راه‌اندازی کسب و کار گردشگری
۱۴	آموزش و ترویج فناوری اطلاعات و ارتباطات در جوامع روستایی و کاربردهای آن در توسعه گردشگری روستایی
۱۵	آموزش و ترویج شیوه‌های مدیریت کسب و کار در گردشگری روستایی
۱۶	اعمال قوانین و مقررات کارآمد در زمینه تغییر کاربری اراضی به کاربری گردشگری، با تأکید بر حفاظت از محیط‌زیست
۱۷	بالا بردن استانداردهای ایمنی و امنیتی در نواحی روستایی گردشگرپذیر
۱۸	برگزاری دوره‌های جشنواره‌ها و نمایشگاه‌های گردشگری روستایی برای آشنایی گردشگران با محصولات گردشگری
۱۹	مدیریت و کنترل ترافیک وسایل حمل و نقل در مسیرهای پرتراфик، به ویژه در تعطیلات
۲۰	بستر سازی قانونی برای فعال کردن نقش مدیریت محلی (شوراهای اسلامی روستا و دهیاری‌ها) در مدیریت گردشگری
۲۱	به کارگیری روش‌های متنوع تبلیغاتی و اطلاع‌رسانی با هدف معرفی جاذبه‌های گردشگری روستایی
۲۲	بومی‌سازی علمی شاخص‌ها و نماگرهای سنجش اثرات گردشگری، متناسب با شرایط حاکم بر نواحی روستایی
۲۳	بهره‌گیری از کدهای اخلاقی و رفتاری در گردشگری با هدف آگاهی‌بخشی به گردشگران، برای احترام به هنجارهای اجتماعی- فرهنگی جوامع روستایی، درک ارزش‌های پایداری و اهمیت حفاظت از محیط زیست
۲۴	بهره‌گیری از مزیت‌های نسبی مناطق روستایی در راستای اهداف برنامه‌ریزی و توسعه گردشگری روستایی
۲۵	بهره‌گیری از نیروی انسانی متخصص در زمینه برنامه‌ریزی و مدیریت گردشگری روستایی
۲۶	برنامه‌ریزی و مدیریت فرصت‌های تفریحی- گردشگری در چارچوب شبکه منطقه‌ای که نیازمند توجه به پیوندهای روستایی- شهری و گذر از برنامه‌ریزی جداگانه شهری و روستایی به برنامه‌ریزی منطقه‌ای است
۲۷	تأسیس مراکز اقامتگاهی- رفاهی و پذیرایی- مهمان‌نوازی، متناسب با تقاضای گردشگری روستایی
۲۸	تبلیغ و بازاریابی درباره سوغاتی‌ها، صنایع دستی و محصولات گردشگری روستایی، همگام با ارتقای کیفیت آن‌ها
۲۹	تدوین تقویم گردشگری و ایجاد فرصت‌های گردشگری متناسب با آن با هدف غلبه بر ماهیت فصلی گردشگری
۳۰	تدوین قوانین و مقررات اجرایی درباره اصول معماری و ساخت‌وساز مکان‌های گردشگری
۳۱	تشریح و تبیین ضوابط، آیین‌نامه‌ها و مقررات گردشگری برای گردشگران و جوامع محلی
۳۲	تدوین و اجرای سیاست‌های حمایتی- تشویقی برای ایجاد بستر سرمایه‌گذاری بخش خصوصی در گردشگری
۳۳	حفاظت قانونی از حریم منابع طبیعی و اراضی کشاورزی
۳۴	توسعه زیرساخت‌های جاده‌ای، همراه با تجهیزات و امکانات خدماتی- رفاهی مناسب، در نواحی روستایی گردشگرپذیر
۳۵	توسعه گردشگری روستایی مناطق در هماهنگی با سایر طرح‌ها و برنامه‌های توسعه روستایی
۳۶	تولید و عرضه محصولات گردشگری روستایی، متناسب با ویژگی‌های حاکم بر بخش تقاضا
۳۷	تهیه نقشه‌های راهنمای گردشگری روستایی و به‌روزرسانی مداوم آن‌ها
۳۸	تهیه و اجرای برنامه‌ریزی کاربری زمین بر پایه ارزیابی توان اکولوژیک مناطق گردشگری
۳۹	تهیه و پخش آثار چاپی و فیلم‌های مستند از جاذبه‌های گردشگری روستایی
۴۰	جلب مشارکت واقعی مردم و بخش خصوصی در فرایند تهیه، اجرا و بهره‌برداری و نظارت بر طرح‌ها و برنامه‌های توسعه گردشگری روستایی
۴۱	جلوگیری از ساخت‌وسازهای غیراصولی و بدون مجوز قانونی ناشی از رشد و توسعه گردشگری در نواحی روستایی
۴۲	حمایت از ارتقای کیفیت صنایع دستی و سوغاتی‌های روستایی با بسته‌بندی مناسب
۴۳	حمایت از تشکیل نهادهای مردمی و غیردولتی (NGO) برای فعالیت در زمینه اهداف گردشگری پایدار
۴۴	حمایت از توسعه بخش کشاورزی در برابر فشارهای ناشی از بخش گردشگری که به تخریب محیط‌زیست و تغییر غیراصولی کاربری اراضی می‌انجامد
۴۵	رعایت استانداردهای کمی و کیفی در مدیریت مراکز پذیرایی و اقامتی گردشگری روستایی
۴۶	رعایت اصول درست مکان‌یابی در ساخت مکان‌های برخوردار از کاربری گردشگری
۴۷	طراحی سیستم مناسب جمع‌آوری زباله، مدیریت پسماندها و فاضلاب در نواحی گردشگرپذیر
۴۸	مرمت و بازسازی ساختمان‌های تاریخی و بافت‌های باارزش روستایی
۴۹	محوطه‌سازی و طراحی مناظر و محیط جاذبه‌ها یا مکان‌های گردشگری
۵۰	نگرش سیستمی به گردشگری روستایی، در چارچوب کلی فرایند برنامه‌ریزی توسعه روستایی

جدول ۳- مشخصات مشارکت‌کنندگان در تحقیق

مأخذ: یافته‌های پژوهش، ۱۳۹۲

مشارکت‌کننده	زن	مرد	جمع کل
کارشناسی‌ارشد	۳	۱	۴
دکتری (Ph.D)	۴	۲۴	۲۸
جمع کل	۷	۲۵	۳۲

۳.۴. تحلیل داده‌ها

پس از پایان مرتب‌سازی برای انجام تحلیل داده‌ها، ماتریس داده‌ها در نرم‌افزار SPSS تشکیل شد. براساس منطق روش‌شناسی کیو، از روش تحلیل عاملی کیو که اصلی‌ترین روش برای تحلیل ماتریس داده‌های کیو است، بهره گرفته شد. در گام نخست، برای تشخیص مناسب بودن داده‌ها برای انجام تحلیل عاملی از شاخص KMO استفاده شد. مقدار این شاخص همواره بین صفر و یک می‌باشد و حداقل مقدار قابل‌اطمینان آن برای انجام تحلیل عاملی عدد ۰/۵ است (زارع‌چاهوکی، ۱۳۸۹، ص. ۴). با توجه به اینکه این شاخص برابر با ۰/۷۵۹ به دست آمد، داده‌ها قابل‌اطمینان تشخیص داده شدند (جدول ۴):

جدول ۴- آزمون کایزر مایر و بارتلت و کفایت نمونه‌گیری

مأخذ: یافته‌های پژوهش، ۱۳۹۲

شاخص کایزر مایر (KMO)	۰/۷۵۹	
آزمون بارتلت	مجذور خی	۹۱۸/۹۸
	درجه آزادی	۴۶۵
	سطح معنی‌داری	۰/۰۰۰

برای شناسایی الگوهای ذهنی مشارکت‌کنندگان، تحلیل عاملی به شیوه اکتشافی با استفاده از ماتریس همبستگی انجام شد. سپس، روش مؤلفه‌های اصلی که از رایج‌ترین شیوه‌های استخراج عامل‌ها در تحلیل عاملی کیو است، به کار رفت. از روش واریماکس نیز برای چرخش عامل استفاده شد. سرانجام سه عامل یا دیدگاه با مجموع واریانس ۷۵/۸۵۹٪ شناسایی گردید (جدول ۵):

جدول ۵- کل واریانس تبیین شده

مأخذ: یافته‌های پژوهش، ۱۳۹۲

عوامل	کل	واریانس٪	واریانس تجمعی٪
گروه ۱	۲/۳۲	۳۳/۲۴	۳۸/۷۹
گروه ۲	۱/۷۳	۲۴/۷۹	۶۰/۰۳
گروه ۳	۱/۲۴	۱۷/۸۱	۷۵/۸۵

همانطور که ماتریس عاملی چرخش یافته (جدول ۶) نشان می‌دهد، براساس بارهای عاملی محاسبه شده، سه عامل یا دیدگاه مشاهده می‌شود؛ به طوری که ۱۵ نفر (۴۶/۸۷٪) از مشارکت‌کنندگان در دیدگاه گروه ۱، ۸ نفر (۲۵٪) در گروه ۲، و ۹ نفر (۲۸/۱۳٪) در دیدگاه گروه ۳ جای می‌گیرند. در ادامه، برای تحلیل و تفسیر سه دیدگاه شناسایی شده، امتیازهای عاملی گزاره‌های کیو ذیل هر عامل محاسبه شد. سپس، گزاره‌های دارای امتیاز عاملی بیشتر از عدد ۰/۷ مبنای تفسیر و مقایسه دیدگاه‌ها قرار گرفتند. این مقادیر در جدول (۷) با علامت (*) مشخص شده‌اند. شناسه هر گزاره مطابق جدول (۲) است.

۴.۴. شرح گزاره‌های برتر در سه دیدگاه شناسایی شده

۴.۴.۱. دیدگاه اول: *انهادگرا، جامع‌نگر، یکپارچه‌نگر، مشارکت‌گرا و جامعه‌محور*

دیدگاه نزدیک به نیمی از مشارکت‌کنندگان (۱۵ نفر برابر با ۴۶/۸۷٪) در این گروه جای می‌گیرد. به ترتیب اهمیت، امتیاز عاملی ۱۲ گزاره در این دیدگاه (شناسه‌های ۵، ۳۵، ۵۰، ۲۶، ۱۰، ۲۰، ۲۵، ۸، ۴۳، ۲۴، ۶، ۷) بیشتر از عدد ۰/۷ محاسبه شده است (جدول ۸).

۴.۴.۲. دیدگاه دوم: *امحیط زیست‌نگر، حفاظت‌گرا و یکپارچه‌نگر*

در دیدگاه دوم، امتیاز عاملی ۱۳ گزاره (شناسه‌های ۴۱، ۵۰، ۱، ۲۲، ۳۵، ۶، ۴۸، ۹، ۳۱، ۳۳، ۴۷، ۲۵، ۲۳)، بیشتر از عدد ۰/۷ محاسبه شده است (جدول ۹).

۴.۴.۳. دیدگاه سوم: *امشارکت‌گرا، حمايت‌نگر - تسهیل‌گر، حفاظت‌گرا - کاربری زمین*

در دیدگاه سوم، امتیاز عاملی ۱۲ گزاره (۴۰، ۳۴، ۳۸، ۳۲، ۴۱، ۵۰، ۷، ۲۵، ۳۳، ۴۴، ۱۵، ۴۶) بیشتر از عدد ۰/۷ محاسبه شده است (جدول ۱۰).

۵. بحث و نتیجه‌گیری

در روش‌شناسی کیو، هنگام تحلیل مقایسه‌ای دیدگاه‌ها، بر آشکارسازی ویژگی‌های هر دیدگاه و سپس، موارد توافق نظر و اختلاف نظر میان دیدگاه‌ها تأکید می‌شود (فرانتزی، کارتر، و لوت^۳، ۲۰۰۹، ص. ۱۸۲)؛ بنابراین، آنچه از مقایسه یافته‌های پژوهش درباره سه دیدگاه شناسایی شده در فضای گفتمانی

پژوهش‌های گردشگری روستایی در ایران برمی‌آید، بیانگر شباهت‌ها و تفاوت‌هایی به شرح زیر است:

- در هر سه دیدگاه، گزاره «نگرش سیستمی به گردشگری روستایی در چارچوب کلی فرایند برنامه‌ریزی توسعه نواحی روستایی، نیازمند نگرش سیستمی و کل‌نگر است.

روستایی» یکی از گزینه‌های برتر به‌شمار می‌آید. این نکته به-گونه‌ای بیانگر این مهم است که هرگونه اقدام مؤثر و تصمیم‌گیری منطقی در زمینه برنامه‌ریزی و مدیریت توسعه گردشگری در نواحی روستایی، نیازمند نگرش سیستمی و کل‌نگر است.

جدول ۶ - ماتریس عاملی چرخش یافته

مأخذ: یافته‌های پژوهش، ۱۳۹۲

گروه ۳	گروه ۲	گروه ۱	شناسه مشارکت‌کننده
۰/۰۵۴	-۰/۰۸۳	۰/۸۵۱	P28
۰/۰۱۱	-۰/۰۹۹	۰/۸۰۱	P17
۰/۰۶۳	۰/۰۳۴	۰/۷۸۲	P06
۰/۰۸۳	۰/۰۴۲	۰/۷۶۸	P02
۰/۱۱۸	۰/۰۷۸	۰/۷۴۶	P30
-۰/۰۳۰	۰/۱۳۶	۰/۷۲۶	P27
۰/۰۳۵	۰/۰۷۳	۰/۷۲۵	P20
-۰/۱۰۸	۰/۱۰۲	۰/۶۹۴	P29
۰/۱۳۷	۰/۰۴۹	۰/۶۶۳	P31
۰/۱۱۵	-۰/۰۷۵	۰/۶۳۱	P19
-۰/۰۰۶	۰/۰۱۳	۰/۶۳۰	P26
-۰/۰۵۰	۰/۰۹۵	۰/۶۲۸	P24
۰/۱۲۱	-۰/۰۳۱	۰/۶۱۱	P05
۰/۰۸۶	۰/۱۴۸	۰/۶۰۶	P21
۰/۰۸۹	۰/۱۵۱	۰/۶۰۱	P18
۰/۰۵۹	۰/۷۲۶	۰/۰۴۷	P32
۰/۰۹۰	۰/۷۲۴	۰/۰۷۰	P07
۰/۰۲۵	-۰/۶۷۲	۰/۰۲۰	P14
-۰/۰۴۷	-۰/۶۶۳	-۰/۰۸۵	P04
۰/۰۹۵	۰/۶۵۳	۰/۰۸۸	P08
۰/۰۳۴	۰/۶۳۲	۰/۰۳۷	P01
۰/۱۷۱	۰/۶۳۰	۰/۱۰۱	P13
۰/۱۱۳	۰/۶۲۶	۰/۱۵۲	P03
۰/۶۸۲	۰/۱۰۰	-۰/۰۸۶	P23
۰/۶۷۴	۰/۰۳۰	۰/۰۲۷	P09
۰/۶۶۵	۰/۰۴۱	۰/۰۸۹	P12
۰/۶۱۷	۰/۰۰۳	-۰/۱۳۲	P10
۰/۶۱۵	-۰/۱۰۱	۰/۰۷۷	P22
۰/۶۱۱	۰/۰۱۴	۰/۰۳۴	P25
۰/۶۰۹	۰/۰۸۲	۰/۰۵۱	P11
۰/۶۰۸	۰/۰۶۵	۰/۱۰۶	P15
۰/۶۰۳	۰/۰۵۱	۰/۰۸۸	P16

جدول ۷- امتیازهای عاملی گزاره‌های برنامه‌ریزی و مدیریت توسعه گردشگری روستایی

مأخذ: یافته‌های پژوهش، ۱۳۹۲

شناسه گزاره	دیدگاه ۱	دیدگاه ۲	دیدگاه ۳	شناسه گزاره	دیدگاه ۱	دیدگاه ۲	دیدگاه ۳	شناسه گزاره	دیدگاه ۱	دیدگاه ۲	دیدگاه ۳
۱	-۰/۸۴۴	۱/۶۲*	۰/۵۲۷	۱۸	۰/۳۱۶	-۱/۶۰	-۰/۷۶۰	۳۵	۲/۲۱*	۱/۲۱*	-۰/۷۹۴
۲	۰/۳۹۷	-۰/۵۰۴	-۰/۹۵۶	۱۹	-۱/۶۴	-۰/۱۴۳	-۰/۴۳۰	۳۶	-۰/۱۰۵	-۱/۹۵	۰/۴۵۹
۳	۰/۴۰۴	-۰/۱۸۵	-۰/۳۱۴	۲۰	۱/۰۸*	۰/۴۶۵	۰/۴۰۱	۳۷	-۰/۹۵۹	-۰/۲۷۰	۰/۲۷۰
۴	-۱/۰۸	۰/۳۵۲	-۰/۶۲۵	۲۱	۰/۱۵۶	-۱/۸۹	-۰/۳۰۵	۳۸	-۰/۹۹۷	۱/۰۴*	۱/۵۹*
۵	۲/۳۱*	۰/۶۶۹	-۰/۵۴۰	۲۲	-۰/۳۶۸	۱/۴۹*	-۱/۳۰	۳۹	۰/۲۷۲	-۱/۶۰	-۰/۸۹۶
۶	۰/۷۰۰*	۱/۰۹*	-۰/۹۹۵	۲۳	-۰/۸۳۹	۰/۷۱۹*	-۰/۹۴۴	۴۰	۰/۵۷۰	-۰/۶۲۹	۲/۳۶*
۷	۰/۷۲۲*	-۰/۲۹	-۰/۲۵	۲۴	۰/۷۷۴*	۰/۳۲۹	۰/۱۴۰	۴۱	-۱/۲۷	۰/۴۹۴	۱/۳۶*
۸	۱/۰۴*	۰/۰۹۴	-۰/۴۸۵	۲۵	۱/۰۵*	۰/۷۲۵*	۱/۱۷*	۴۲	-۰/۳۷۷	-۱/۷۰	۰/۱۸۳
۹	-۱/۳۹	۰/۴۶۱	-۱/۷۲	۲۶	۱/۹۹*	۰/۶۵۱	-۰/۴۵۴	۴۳	۰/۷۹۷*	-۰/۰۳۲	۰/۱۲۸
۱۰	۱/۲۳*	-۱/۱۸	۰/۴۸۷	۲۷	-۱/۰۷	-۰/۴۸۸	۱/۱۸*	۴۴	-۱/۰۱	۰/۶۲۲	۰/۸۸۹*
۱۱	-۰/۱۷۵	-۰/۱۷۱	۰/۵۴۵	۲۸	-۰/۳۹۱	-۱/۸۹	۰/۳۷۷	۴۵	-۰/۶۱۳	-۰/۳۰۴	۰/۱۱۷
۱۲	۰/۴۶۹	-۱/۱۷	۰/۶۶۱	۲۹	-۰/۶۹۷	-۰/۲۴۴	-۱/۶۸	۴۶	-۰/۳۳۷	۰/۴۹۱	۰/۷۰۲*
۱۳	-۰/۱۲۱	-۰/۹۳۱	-۰/۲۶۵	۳۰	-۰/۶۱۶	۰/۳۷۸	-۰/۹۷۷	۴۷	-۱/۴۴	۰/۷۹۳*	-۰/۲۵۵
۱۴	۰/۶۷۹	-۰/۲۱۴	-۱/۸۷	۳۱	۰/۲۴۹	۱/۰۴*	-۰/۲۶۶	۴۸	-۰/۴۰۳	۱/۰۷*	-۱/۵۸
۱۵	-۰/۹۲۹	۱/۹۰*	۰/۷۱۳*	۳۲	۰/۶۶۹	-۰/۱۱۰	۱/۴۷*	۴۹	-۰/۷۸۴	-۰/۵۴۴	-۱/۴۴
۱۶	۰/۵۶۶	-۱/۲۵	۰/۴۳۵	۳۳	-۱/۳۴	۰/۸۱۳*	۱/۱۶*	۵۰	۲/۱۷*	۱/۶۵*	۱/۳۴*
۱۷	-۰/۷۶۸	-۰/۱۱۱	-۰/۴۶۱	۳۴	-۰/۵۴۰	-۰/۰۶۵	۱/۸۹*	شناسه هر گزاره مطابق جدول (۲) است.			

جدول ۸- گزاره‌های دارای بیشترین امتیازهای عاملی در دیدگاه اول

مأخذ: یافته‌های پژوهش، ۱۳۹۲

امتیاز عاملی	گزاره
۲/۳۱	ایجاد ساختار و تشکیلات مناسب برای مدیریت توسعه گردشگری روستایی در سطوح ملی، منطقه‌ای و محلی
۲/۲۱	توسعه برنامه‌های گردشگری روستایی مناطق در هماهنگی با سایر برنامه‌های توسعه روستایی
۲/۱۷	نگرش سیستمی به گردشگری روستایی در چارچوب کلی فرایند برنامه‌ریزی توسعه روستایی
۱/۹۹	برنامه‌ریزی و مدیریت فرصت‌های تفریحی گردشگری در چارچوب شبکه منطقه‌ای
۱/۲۳	آگاهی بخشی به جوامع روستایی درباره منافع توسعه گردشگری روستایی و پیامدهای احتمالی منفی آن
۱/۰۸	بسترسازی قانونی برای فعال کردن نقش مدیریت محلی روستایی (شوراها و دهیاری‌ها) در مدیریت گردشگری
۱/۰۵	بهره‌گیری از نیروی انسانی متخصص در زمینه برنامه‌ریزی و مدیریت گردشگری روستایی
۱/۰۴	ایجاد نظام پژوهشی و جمع‌آوری داده مناسب در زمینه گردشگری روستایی
۰/۷۹	حمایت از تشکیل نهادهای مردمی و غیردولتی (NGOs) برای فعالیت در زمینه اهداف گردشگری پایدار
۰/۷۷	بهره‌گیری از مزیت‌های نسبی موجود در مناطق روستایی در راستای اهداف برنامه‌ریزی و توسعه گردشگری
۰/۷۲	مکانیسمی برای توزیع عادلانه منافع گردشگری، با هدف تشویق مردم محلی برای مشارکت در برنامه‌ریزی توسعه گردشگری
۰/۷۰	ایجاد نظام نظارتی توانمند بر توسعه و فعالیت کسب‌وکارهای گردشگری روستایی

جدول ۹- گزاره‌های دارای بیشترین امتیازهای عاملی در دیدگاه دوم

مأخذ: یافته‌های پژوهش، ۱۳۹۲

امتیاز عاملی	گزاره
۱/۹۰	اعمال قوانین و مقررات کارآمد در زمینه تغییر کاربری اراضی روستایی به کاربری گردشگری، با تأکید بر حفاظت از محیط‌زیست
۱/۶۵	نگرش سیستمی به توسعه گردشگری روستایی در چارچوب کلی فرایند برنامه‌ریزی توسعه روستایی
۱/۶۲	ارزیابی دوره‌های پیامدهای گردشگری در ابعاد اقتصادی، اجتماعی- فرهنگی و محیط‌زیستی
۱/۴۹	بومی‌سازی علمی شاخص‌ها و نماگرهای سنجش اثرات گردشگری متناسب با شرایط حاکم بر نواحی روستایی
۱/۲۱	توسعه برنامه‌های گردشگری روستایی مناطق در هماهنگی با سایر برنامه‌های توسعه روستایی
۱/۰۹	ایجاد سیستم نظارتی توانمند بر توسعه و فعالیت کسب‌وکارهای گردشگری روستایی
۱/۰۷	مرمت، بازسازی و حفاظت از ساختمان‌های تاریخی و بافت‌های باارزش روستایی
۱/۰۴	تهیه و اجرای برنامه‌ریزی کاربری زمین برپایه ارزیابی توان اکولوژیک مناطق گردشگری
۱/۰۴	تدوین و تبیین ضوابط، آیین‌نامه‌ها و مقررات گردشگری برای گردشگران و جوامع محلی
۰/۸۱	حفاظت قانونی از حریم منابع طبیعی و اراضی کشاورزی
۰/۷۹	طراحی سیستم مناسب مدیریت پسماندها و فاضلاب در نواحی گردشگری
۰/۷۲	بهره‌گیری از نیروی انسانی متخصص در زمینه برنامه‌ریزی و مدیریت گردشگری روستایی
۰/۷۱	بهره‌گیری از کدهای اخلاقی گردشگری با هدف آگاهی‌بخشی به گردشگران برای احترام به هنجارهای اجتماعی- فرهنگی جوامع روستایی، درک ارزش‌های اکوتوریستی و اهمیت حفاظت از محیط‌زیست

جدول ۱۰- گزاره‌های دارای بیشترین امتیازهای عاملی در دیدگاه سوم

مأخذ: یافته‌های پژوهش، ۱۳۹۲

امتیاز عاملی	گزاره
۲/۳۶	جلب مشارکت واقعی مردم و بخش خصوصی در فرایند تهیه، اجرا، بهره‌برداری و نظارت بر طرح‌های توسعه گردشگری روستایی
۱/۸۹	توسعه زیرساخت‌های جاده‌ای همراه با تجهیزات و امکانات خدماتی- رفاهی مناسب در نواحی روستایی گردشگری
۱/۵۹	تهیه و اجرای برنامه‌ریزی کاربری زمین برپایه ارزیابی توان اکولوژیک مناطق گردشگری
۱/۴۷	تدوین و اجرای سیاست‌های حمایتی- تشویقی برای ایجاد بستر سرمایه‌گذاری بخش خصوصی در گردشگری روستایی
۱/۳۶	جلوگیری از ساخت‌وسازهای غیراصولی و بدون مجوز قانونی ناشی از گردشگری
۱/۳۴	نگرش سیستمی به توسعه گردشگری روستایی در چارچوب کلی فرایند برنامه‌ریزی توسعه روستایی
۱/۱۸	تأسیس مراکز اقامتگاهی رفاهی و پذیرایی- مهمان‌نوازی، متناسب با تقاضای گردشگری روستایی
۱/۱۷	بهره‌گیری از نیروی انسانی متخصص در زمینه برنامه‌ریزی و مدیریت گردشگری روستایی
۱/۱۶	حفاظت قانونی از حریم منابع طبیعی و اراضی کشاورزی
۰/۸۸	حمایت از توسعه بخش کشاورزی در برابر فشارهای ناشی از بخش گردشگری که به تخریب محیط‌زیست و تغییر غیراصولی کاربری اراضی می‌انجامد
۰/۷۱	اعمال قوانین و مقررات کارآمد در زمینه تغییر کاربری اراضی روستایی به کاربری گردشگری، با تأکید بر حفاظت از محیط‌زیست
۰/۷۰	رعایت اصول درست مکان‌یابی در ساخت مکان‌های گردشگری

جورج، مایر، و ریڈ (۲۰۰۹، ص. ۱۲۷) در این زمینه می‌گویند: «همگام با رشد اهمیت گردشگری به‌مثابه مولد رونق اقتصادی، بسیاری از جوامع روستایی آن را به‌عنوان استراتژی توسعه اقتصادی به‌کار گرفته‌اند؛ اما به‌دلیل نداشتن درک روشن از پیچیدگی‌ها و پویایی‌های سیستم گردشگری و

(به‌تبع آن) شناخت نادرست از فرایندهای برنامه‌ریزی، ناکام مانده‌اند». علاوه‌براین، گزاره «بهره‌گیری از نیروی انسانی متخصص در زمینه برنامه‌ریزی و مدیریت گردشگری روستایی» دیگر گزینه‌ای است که در میان بالاترین اولویت‌های هر سه دیدگاه جای می‌گیرد. آشکار است که در هر زمینه‌ای از جمله

جورج، مایر، و ریڈ (۲۰۰۹، ص. ۱۲۷) در این زمینه می‌گویند: «همگام با رشد اهمیت گردشگری به‌مثابه مولد رونق اقتصادی، بسیاری از جوامع روستایی آن را به‌عنوان استراتژی توسعه اقتصادی به‌کار گرفته‌اند؛ اما به‌دلیل نداشتن درک روشن از پیچیدگی‌ها و پویایی‌های سیستم گردشگری و

تأکید دارد. مجموع این ویژگی‌ها سبب تمایز دیدگاه نخست از دو دیدگاه دیگر شده‌اند. به‌طور کلی، در این دیدگاه، ویژگی‌های «برنامه‌ریزی عقلایی» در توسعه گردشگری بسیار برجسته‌تر از زمینه‌های مدیریت اثرات توسعه گردشگری روستایی است. در دیدگاه دوم، از ۱۳ گزاره برتر، ۹ گزاره به‌طور مستقیم بر مدیریت اثرات گردشگری در ابعاد گوناگون تأکید می‌کنند و دو گزاره (شناسه‌های ۴۱ و ۳۱) با دیدگاه سوم مشترک هستند. به‌طور خلاصه، ۷ گزاره دیگر به‌ترتیب زیر هستند: «ارزیابی دوره‌ای ابعاد پیامدهای گردشگری»، «بومی‌سازی علمی شاخص‌ها و نماگرهای سنجش اثرات گردشگری»، «مرمت، بازسازی و حفاظت از بناهای تاریخی»، «تدوین ضوابط، آیین‌نامه‌ها و مقررات توسعه گردشگری روستایی»، «طراحی سیستم کارآمد جمع‌آوری زباله و دفع فاضلاب»، «بهره‌گیری از کدهای اخلاقی گردشگری در ارتباط با گردشگران و جوامع محلی». مجموع این گزاره‌ها بر برجستگی نگرش پاسداری از محیط‌زیست و حفاظت از منابع گردشگری روستایی در دیدگاه دوم تأکید دارد؛ بنابراین، دیدگاه دوم تأکید بسیار زیادی بر ابعاد گوناگون مدیریت اثرات توسعه گردشگری روستایی دارد.

در گام نخست، دیدگاه سوم، مشارکت‌گرایی در توسعه گردشگری روستایی را در کانون توجه دارد؛ به‌طوری‌که گزاره «جلب مشارکت واقعی مردم و بخش خصوصی در فرایند تهیه، اجرا و بهره‌برداری و نظارت بر طرح‌ها و برنامه‌های توسعه گردشگری روستایی» را در بالاترین رتبه قرار می‌دهد. سپس، بر اهمیت توسعه زیرساخت‌ها و خدمات و امکانات گردشگری در نواحی روستایی تأکید می‌کند و نیز در این‌راستا سیاست‌های حمایتی- تشویقی را در دستور کار قرار می‌دهد. قرار گرفتن سه گزاره «توسعه زیرساخت‌های جاده‌ای همراه با تجهیزات و امکانات خدماتی- رفاهی مناسب در نواحی روستایی گردشگرپذیر»، «تأسیس مراکز اقامتگاهی رفاهی و پذیرایی- مهمان‌نوازی متناسب با تقاضای گردشگری روستایی»، «تدوین و اجرای سیاست‌های حمایتی- تشویقی برای ایجاد بستر سرمایه‌گذاری بخش خصوصی در گردشگری روستایی»، در میان بالاترین گزینه‌ها بیانگر نوع رویکرد توسعه‌ای و نگرش حمایتگری- تسهیلگری در دیدگاه سوم هستند. سرانجام، ویژگی آشکار دیگر دیدگاه سوم، تأکید بر گزاره‌های حفاظت از محیط‌زیست با تأکید ویژه بر حفاظت از اراضی روستایی و کشاورزی است. برخلاف دیدگاه دوم که

گردشگری روستایی، دستیابی به توسعه بدون بهره‌گیری از دانش و مهارت متخصصان و کارشناسان مربوط میسر نخواهد شد.

دو گزاره «توسعه برنامه‌های گردشگری روستایی مناطق در هماهنگی با سایر برنامه‌های توسعه روستایی» و «ایجاد سیستم نظارتی توانمند بر توسعه و فعالیت کسب‌وکارهای گردشگری روستایی»، در میان گزینه‌های برتر دیدگاه‌های اول و دوم جای دارند. در کنار اعتقاد به نگرش سیستمی، ویژگی نخست به تقویت ویژگی یکپارچه‌نگری در این دو دیدگاه کمک می‌کند.

دو گزاره «اعمال قوانین و مقررات کارآمد در زمینه تغییر غیراصولی کاربری اراضی روستایی به کاربری گردشگری» و «حفاظت قانونی از حریم منابع طبیعی و اراضی کشاورزی»، در میان گزینه‌های برتر دیدگاه‌های دوم و سوم جای دارند. این گزاره‌ها بر اهمیت موضوع حفاظت از محیط‌زیست در این دو دیدگاه تأکید دارند.

قرار گرفتن گزاره «ایجاد ساختار و تشکیلات مناسب برای مدیریت توسعه گردشگری روستایی در سطوح ملی، منطقه‌ای و محلی»، از دیدگاه نخست در بالاترین رتبه قرار دارد و همراه با گزاره‌های «بسترسازی قانونی برای فعال کردن نقش مدیریت محلی روستایی (شوراها و دهیاری‌ها) در مدیریت گردشگری روستایی»، «پیوند نهادها و سازمان‌های اجرایی با دانشگاه‌ها و مراکز تحقیقاتی»، «حمایت از تشکیل نهادهای مردمی و غیردولتی (NGOs) برای فعالیت در زمینه اهداف گردشگری پایدار روستایی»، «ایجاد مکانیسمی برای توزیع عادلانه منافع حاصل از گردشگری میان مردم محلی، با هدف تشویق آن‌ها برای مشارکت در برنامه‌ریزی توسعه گردشگری» و «آگاهی‌بخشی به جوامع روستایی درباره منافع توسعه گردشگری روستایی و پیامدهای احتمالی منفی آن» گزینه‌هایی به‌شمار می‌آیند که در چارچوب دیدگاه نخست، ویژگی‌های نهادگرایی، توسعه مشارکتی و اجتماع‌محوری در گردشگری روستایی را تقویت می‌کنند. همچنین، وجود گزاره «برنامه‌ریزی و مدیریت فرصت‌های تفریحی گردشگری در چارچوب شبکه منطقه‌ای که نیازمند توجه به پیوندهای روستایی- شهری و گذر از برنامه‌ریزی جداگانه شهری و روستایی به منطقه‌ای است»، در میان برترین گزینه‌های دیدگاه نخست، بر اهمیت رویکرد یکپارچه فضایی به توسعه گردشگری روستایی در چارچوب شبکه پیوندهای منطقه‌ای

میزان اهمیت این راهبردها را به قضاوت پژوهشگران واگذار می‌کند تا دیدگاه‌های مختلف موجود در این زمینه را شناسایی کنند. نتایج پژوهش سه دیدگاه نسبتاً متفاوت را نشان می‌دهد که هر کدام در جای خود بخش‌هایی از واقعیت را نشان می‌دهند. بهره‌گیری از این گونه ادراکات و نگرش‌های متنوع می‌تواند با غلبه بر نگرش تک‌بعدی و گذر از یک‌سونگری، بستر لازم برای حرکت در مسیر توسعه پایدار گردشگری روستایی را پدید آورد.

یادداشت‌ها

1. Sharpley
2. Ellingsen, Størksen, & Stephens
3. Wright
4. Exel, Graaf, & Brouwer
5. Duenckmann
6. Roberts & Hall
- 7- Curry
8. Lane
9. Page
10. Lew, Hall, & Timothy
11. Connell
12. Countryside Commission
13. Woods
14. Farrell & Russell
15. Su
16. Briedenhann
17. Byrd, Bosley, & Dronberger
18. Müller
19. McCool
20. Williams
21. Mason
22. León
23. Weaver
24. Tourism Alternative
25. Bramwell
26. Oliver
27. Jenkins
28. Cawley
29. Leiper
30. Frantzi, Carter, & Lovett
31. George, Mair, & Reid
32. Ohe

مدیریت اثرات گردشگری و ابعاد گوناگون حفاظت از محیط‌زیست و منابع گردشگری روستایی را در دستور کار قرار می‌دهد، در این دیدگاه تأکید اصلی نگرش محیط‌زیستی بر حفاظت از زمین قرار دارد و در این راستا، گزینه‌های مطرح در زمینه برنامه‌ریزی کالبدی و کاربری زمین مورد توجه قرار گرفته‌اند که به ترتیب اهمیت، شامل این گزاره‌ها است: «تهیه و اجرای برنامه‌ریزی کاربری زمین بر پایه ارزیابی توان اکولوژیک مناطق گردشگری»، «جلوگیری از ساخت‌وسازهای غیراصولی و بدون مجوز قانونی ناشی از گردشگری»، «حفاظت قانونی از حریم منابع طبیعی و اراضی کشاورزی»، «حمایت از توسعه بخش کشاورزی در برابر فشارهای تغییر غیراصولی کاربری زمین ناشی از بخش گردشگری»، «اعمال قوانین و مقررات کارآمد در زمینه تغییر کاربری اراضی روستایی به کاربری گردشگری»، «رعایت اصول درست مکان‌یابی در ساخت مکان‌های گردشگری». به‌طور کلی، این دیدگاه از ترویج و توسعه گردشگری روستایی حمایت می‌کند؛ بر برنامه‌ریزی کاربری زمین تأکید دارد و در زمینه مدیریت توسعه گردشگری، حفاظت از اراضی روستایی در برابر تغییرات غیراصولی را در دستور کار قرار می‌دهد.

امروزه، به‌کارگیری گردشگری روستایی به‌عنوان راهبردی نوین و توانمند برای کمک به توسعه اقتصاد نواحی روستایی، نیازمند بهره‌گیری هرچه‌بیشتر از دستاوردهای علمی و پژوهشی، به‌ویژه یافته‌های مطالعاتی در قلمرو جغرافیای بومی و داخلی است. این‌گونه مطالعات به سیاست‌گذاران در طراحی سیاست‌های مناسب در راستای توسعه پایدار گردشگری روستایی کمک می‌کنند و زمینه بهره‌گیری از چشم‌اندازی روشن و گسترده را برای برنامه‌ریزان و مردم محلی فراهم می‌سازند (أهی، ۳، ۲۰۱۳، ص. ۶۴). پژوهش حاضر نخست با گردآوری راهبردهای برآمده از آثار علمی - پژوهشی داخلی انجام‌شده درباره موضوع گردشگری روستایی، چشم‌اندازی جامع از فضای گفتمانی موجود را به‌دست می‌دهد و سپس،

کتابنامه

۱. رکن‌الدین افتخاری، ع. ر. و قادری، ا. (۱۳۸۱). نقش گردشگری روستایی در توسعه روستایی: نقد و تحلیل چهارچوب‌های نظریه-ای. *فصلنامه مدرس علوم انسانی*، ۶(۲۵)، ۴۰-۲۳.
۲. بیات، ن. بدری، س. ع. رضوانی، م. ر. و فرجی‌سبکبار، ح. ع. (۱۳۹۲). مطالعات گردشگری روستایی در ایران: ارائه تحلیلی اسنادی از مقالات انتشار یافته فارسی. *مجله برنامه‌ریزی و توسعه گردشگری*، ۲(۶)، ۱۲۸-۱۰۹.
۳. خوشگویان‌فرد، ع. ر. (۱۳۸۶). *روش‌شناسی کیو*. تهران: مرکز تحقیقات صداوسیما جمهوری اسلامی ایران.

۴. رضوانی، م. ر. و بیات، ن. (۱۳۹۳). تحلیل جایگاه گردشگری روستایی در برنامه‌های کلان توسعه کشور با تأکید بر برنامه‌های پنج‌ساله توسعه ملی. *مجله برنامه‌ریزی و توسعه گردشگری*، ۳(۹)، ۳۰-۱۱.
۵. زارع‌چاهوکی، م. ع. (۱۳۸۹). روش‌های تحلیل چندمتغیره در نرم‌افزار SPSS. بازیابی در ۷ بهمن ۱۳۹۳ از <http://utcan.ut.ac.ir/member/syllabus/mazare/multivariate.pdf>
6. Abdul Razzaq, A. R. A., Mohamad, N. H., A Kader, S. S. S., Mustafad, M. Z., & Hadi, M. Y. A. (2013). Developing Human Capital for Rural Community Tourism: Using Experiential Learning Approach. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 93(21), 1835-1839.
7. Bramwell, B., & Lane, B. (2000). Collaboration and partnerships in tourism planning. In B. Bramwell, & B. Lane. (Eds.), *Tourism Collaboration and Partnerships: Politics, Practice and Sustainability* (pp. 1-19). UK: Channel View, Clevedon.
8. Briedenhann, J. (2009). Socio-cultural criteria for the evaluation of rural tourism projects – A Delphi consultation. *Current Issues in Tourism*, 12(4), 379-396.
9. Byrd, E. T., Bosley, H. E., & Dronberger, M. G. (2009). Comparisons of stakeholder perceptions of tourism impacts in rural eastern North Carolina. *Tourism Management*, 30(5), 693-703.
10. Cawley, M. (2010). Adding value locally through integrated rural tourism: lessons from Ireland. In G. Halseth, S. Markey, B. Reimer, & D. Manson. (Eds.), *The next rural economics* (pp. 89-101). Wallingford: CABI Publishing.
11. Countryside Commission. (1995). *National countryside recreation survey: Summary of results*. Cheltenham: Countryside Commission.
12. Curry, N. (2005). *Countryside recreation, access and land use planning*. London: Elsevier.
13. Duenckmann F. (2010). The village in the mind: Applying Q-methodology to re-constructing constructions of rurality. *Journal of Rural Studies*, 26(3), 284-295.
14. Eagles, P. F. J., & McCool, S. (2002). *Tourism in national parks and protected areas: Planning and management*. USA: CABI Publishing.
15. Ellingsen, I. T., Størksen, I., & Stephens, P. (2010). Q methodology in social work research. *International Journal of Social Research Methodology*, 13(5), 395-409.
16. Exel, J. V., Graaf, G., & Brouwer, W. (2007). Care for a break? An investigation of informal caregivers' attitudes toward respite care using Q-methodology. *Health Policy*, 83(2), 332-342.
17. Farrell, H., & Russell, S. (2011). Rural Tourism. In P. Robinson, S. Heitmann, & P. Dieke (Eds.), *Research themes for tourism* (pp. 100-114). UK: CAB International.
18. Frantzi, S., Carter, N. T., & Lovett, J. C. (2009). Exploring discourses on international environmental regime effectiveness with Q methodology: A case study of the mediterranean action plan. *Journal of Environmental Management*, 90(1), 177-186.
19. George, E. W., Mair, H., & Reid, D. G. (2009). *Rural tourism development: Localism and cultural change*. Bristol: Channel View Publications.
20. Hall, C. M., & Page, S. (2006). *The geography of tourism and recreation: Environment, place and space*. London: Routledge.
21. Jafari, J. (1990). Research and scholarship: The basis of tourism education. *Journal of Tourism Studies*, 1(1), 33-41.
22. Jafari, J. (2001). The scientification of tourism. In V. L. Smith, & M. Brent (Eds.), *Hosts and guests revisited: Tourism issues of the 21st century* (pp. 28-41). New York: Cognizant Communication.
23. Jafari, J. (2005). Bridging out, nesting afield: Powering a new platform. *Journal of Tourism Studies*, 16(2), 1-5.
24. Lane, B. (1994). What is rural tourism? *Journal of Sustainable Tourism*, 2(1 & 2), 7-21.
25. Leiper, N. (1990). *Tourism systems: An interdisciplinary perspective*. Occasional Paper, No. 2, Palmerston North, NZ: Department of Management Systems, Massey University. Retrieved January 29, 2015, from http://vufind.carli.illinois.edu/vf-uiu/Record/uiu_3208296
26. Lew A., Hall, C. M., & Timothy, D. J. (2008). *World geography of travel and tourism: A regional approach*. Oxford, UK: Butterworth-Heinemann.
27. León, Y. M. (2007). The impact of tourism on rural livelihoods in the Dominican Republic's coastal areas. *The Journal of Development Studies*, 43(2), 340-359.

28. Mason, P. (2003). *Tourism impacts, planning and management*. Oxford: Butterworth-Heinemann.
29. Müller, D. K. (2006). Unplanned development of literary tourism in two municipalities in rural Sweden. *Scandinavian Journal of Hospitality and Tourism*, 6(3), 214-228.
30. Ohe, Y. (2013). Characterizing rural tourism in Japan: Features and challenges. In P. Diaz, & M. F. Schmitz (Eds.), *Cultural tourism* (pp. 62-77). UK, Ashurst: Wessex Institute of Technology.
31. Oliver, T., & Jenkins, T. (2003). Sustaining rural landscapes: The role of integrated tourism. *Landscape Research*, 28(3), 293-307.
32. Page, S. J., & Connell, J. (2009). *Tourism: A modern synthesis*. London: Thomson Learning.
33. Roberts, L., & Hall, D. R. (2001). *Rural tourism and recreation: Principles to practice*. Retrieved November 10, 2014, from <http://www.cabi.org/cabebooks/ebook/20013121169>
34. Sharpley, R. (2002). Rural tourism and the challenge of tourism diversification: The case of Cyprus. *Tourism Management*, 23(4), 233-244.
35. Sharpley, R. (2004). Tourism and the countryside. In A. A. Lew, C. Michael Hall, & A. M. Williams (eds.), *A companion to tourism* (pp. 374-386). Blackwell (UK): Blackwell Publishing Ltd.
36. Sharpley, R., & Roberts, L. (2004). Rural tourism — 10 years on. *International Journal of Tourism Research*, 6(3), 119-124.
37. Su, B. (2011). Rural tourism in China. *Tourism Management*, 32(6), 1438-1441.
38. Williams, S. (2009). *Tourism geography: A new synthesis*. Routledge: Taylor & Francis.
39. Weaver, D. (2012). *Sustainable tourism*. New York: Routledge.
40. Woods, M. (2011). *Rural (key ideas in geography)*. Routledge: New York.
41. Wright, P. N. (2013). Is Q for you? Using Q methodology within geographical and pedagogical research. *Journal of Geography in Higher Education*, 37(2), 152-163.

Meta-analysis on Rural Tourism Studies in Iran: A Q-Methodology Research

Nasser Bayat¹, Seyyed Ali Badri^{*2}, Mohammad Reza Rezvani³, Hasanali Faraji Sabokbar⁴

1- Ph.D. Student in Geography and Rural Planning, University of Tehran, Tehran, Iran

2- Associate Prof., Geography and Rural Planning & Member of CERP, University of Tehran, Tehran, Iran

3- Full Prof., Geography and Rural Planning & Member of CERP, University of Tehran, Tehran, Iran

4- Associate Prof., Geography and Rural Planning & Member of CERP, University of Tehran, Tehran, Iran

Received: 22 Jun 2014 Accepted: 10 Apr 2014

Abstract:

Purpose: This study aims to provide a comprehensive understanding about strategies and guidelines of rural tourism planning and management in Iran, then with the help of experts and their participation identify and classify the different perspectives in Iran rural tourism to finally putting forward a step beyond the current impressions and perceptions.

Methodology: In the past few decades, rural tourism has been developed as one of the most prominent industries for diversification and reconstructing rural economy and hence stimulated the attention of scholars and rural development planners. In Iran, from the early years of the twenty-first century rural tourism phenomenon has been entered in scientific/academic literature, especially in Geographical studies. However, until now it has not been considered as a strategy for rural economic development at administrative and executive levels of rural development. This research was conducted on the development of Q-methodology. First, based on the previous research findings on rural tourism in Iran and the analysis of the available discursive atmosphere, it provides a comprehensive understanding about strategies and guidelines of rural tourism planning and management, and then, drawing on the contribution of experts, different perspectives were identified and classified.

Finding: Research findings, based on Q factor analysis represent three perspectives in planning and managing of rural tourism development in Iran. The first viewpoint is Institutionalism, holistic, integrated approach, participation-oriented, and community – based, and has a high emphasis on planning of rural tourism development. The second viewpoint is environmentalist-conservationist and integrated-approach, and greater emphasis on the management of various aspects of rural tourism. The third viewpoint is participation-oriented, Supportive- facilitative, conservationist, also places emphasis on the land use planning, and managing rural tourism with respect to rural land conservation against inappropriate changes.

Research limitation: Attracting the actual participation of Iranian specialists to participate in Q-methodology is time consuming and difficult.

Original/value: After, more than a decade of experience of rural tourism studies in Iranian academic literature, the present research helps to explore thinking patterns in the field of rural tourism planning and management in Iran. Accordingly, we can provide a framework to support an integrated approach of rural tourism development.

Keywords: rural tourism, meta-analysis, tourism studies, Q-methodology.

How to cite this article:

Bayat, N., Badri, S. A., Rezvani, M. R. & Faraji Sabokbar, H. A. (2014). Meta-analysis on rural tourism studies in Iran: A Q-Methodology research. *Journal of Research & Rural Planning*, 3(7), 85-99.

URL <http://jrpp.um.ac.ir/index.php/RRP/article/view/31359>

ISSN: 2322-2514 eISSN: 2383-2495